ئەو هاوارەی نەبیسترا

(نموونەی ڕۆمانی بنکۆڵکاری لە ئەدەبیاتی کوردیدا)

سەنگەر زراری

لەجیاتی ئەم ناوونیشانەی سەرەوە، دەمتوانی بنووسم «بەشە تەواونەکراوەکەی بیرەوەرییەکانی دڵدار»، چونکە ئەم ڕۆمانە هەمان کاریشی کردووە و بیرەوەرییەکانی دڵداری تەواو کردووە، بەڵام وردتر بڵێین لێرەدا ئەو بنکۆڵکارییەیە کە لە ڕۆمانەکەدا کاری لەسەر کراوە، چونکە هەم ئەو بیرەوەرییانەی تەواو کردووە کە دڵدار نووسیویەتی و بە نیوەچڵی گەیشتووەتە دەستی ئێمە، هەم کارێکی وردی بنکۆڵکاریشی کردووە لەسەر کۆی ژیانی دڵدار، تەنانەت بەو بەشەشدا چووەتەوە کە دڵدار خۆی لە بیرەوەرییەکانیدا نووسیویەتی.

ئەگەر ورد تەماشا بکەن، لێرەدا گوزارشتی «بە نیوەچڵی گەیشتووەتە دەستی ئێمە»م بۆ بیرەوەرییەکانی دڵدار بەکار هێنا، لەمەشدا دەمەوێ ئەو گومانە بێنمەوە بەرباس کە ئایا دڵدار بیرەوەرییەکانی تەواو کردووە، یان بە لایەنی کەم لەوە زیاتری نووسیوە کە ئێستا لەبەردەستی خوێنەراندایە و لە پێشەکی دیوانەکەیدا بڵاو کراوەتەوە؟! یان هەر ئەوەندەیە و تەواو! ئەم گومانەم بە هۆی پەرەگرافی نووسینێکی د. کەمال مەزهەرەوەیە کە لەبارەی چاپکردنی بیرەوەرییەکانی دڵدار لە لایەن م. عەبدولخالق عەلائەددین دەڵێت: «لەسەر ڕای کاک مەسعوود محەمەد هەندێ لە بیرەوەرییەکانی لابرد بۆ فرسەتێکی دی، بۆ ئەوەی ڕۆژگارێک بێتە پێش و لە چاپەکانی تر بە تەواوی چاپیان بکات...» (١) کەواتە بەپێی ئەم قسەیەی د. کەمال مەزهەر ئەو بیرەوەرییانەی دڵدار کە لە دیوانەکەیدا بڵاو کراوەتەوە، هەمووی نییە، لە کاتێکدا پێویست بوو ئەو بیرەوەرییانە نەفەوتێن، چونکە ئەم بیرەوەرییانەی دڵدار یەکەمین هەوڵی نووسینەوەی بیرەوەرین کە بە زمانی کوردی نووسراون،

لەبەر چی ئەوکات هەمووی بڵاو نەکراوەتەوە و ئێستاش بۆ نەماوە؟! هۆکارەکەی دیار نییە!

لە خوێندنەوەی ڕۆمانی «ئەو هاوارەی نەبیسترا» یەکەم پرسیار کە لای خوێنەر دروست دەبێت، ئەوەیە کە بۆچی لەنێو زۆربەی کەسایەتییە دیارەکانی کورد، دڵدار بووەتە بابەتی ئەم ڕۆمانە، لە کاتێکدا دڵدار خۆیشی بەشێکی بیرەوەرییەکانی خۆی نووسیوەتەوە و زۆر شتی لەبارەی خۆی گوتووە، بە بۆچوونی من نووسینی ئەم ڕۆمانە لە لایەن «ئارام محەمەد»ـەوە چەند هۆکارێکی لەپشتە، لەوانە:

یەکەم: دڵدار لە نووسینەوەی بیرەوەرییەکانیدا، زیاتر تیشکی خستووەتە سەر خودی خۆی، لە کاتێکدا بنەماڵەی مەلا ڕەئووفی باوکی دڵدار و خوشک و براکانی دیکەی دڵداریش کەسانی خاوەن توانست و چالاک بوونە و تەنیا دڵدار ناوی دەرکردووە. ئەم ڕۆمانە ویستوویەتی ئەوە دەربخات کە بنەماڵەکە بە گشتی کەسانی ناودارن و لە ناو و ناوبانگی خۆیان کەمتر ناسراون.

دووەم: ئاسەف و سەعدی برای و زەینەبی خوشکی دڵدار، کاریگەریی زۆریان لەسەر کۆی ژیانی دڵدار هەبووە، ئەمە کەمتر لە بیرەوەرییەکانیدا ڕەنگ دەداتەوە، چونکە وەکوو گوتمان جەختەکە زیاتر لەسەر خودی خۆیەتی.

سێیەم: بەشی زۆر و کاریگەری ژیانی دڵدار دوای ئەو کاتەیە کە لە کەرکووکەوە دەست پێ دەکات، ئەو بەشەش لە بیرەوەرییەکانیدا نییە.

هەر لەبەر ئەم خاڵانە، نووسەری ئەم ڕۆمانە، ڕۆمانێکی بنکۆڵکاری لەبارەی ژیانی دڵدارەوە نووسیوە، «ڕۆمانی بنکۆڵکاری بە دوای ڕاستییەکاندا دەگەڕێت بە مەبەستی داڕشتنەوەی ئەم ڕاستییانە بە شێوەی ڕۆمان، لەم جۆرە ڕۆمانەدا، مەرج نییە ڕۆماننووس بگاتە تەواوی حەقیقەتەکان، بەڵکوو ئەو ڕاستییانەی پێیان گەیشت تەوزیفیان دەکات و ئەوەشی نەیدۆزینەوە، دەتوانێ لە ڕێگای خەیاڵی ئەدەبی و ڕۆماننووسانەوە سپێتییەکانی پڕ بکاتەوە، کە نەیدۆزیونەتەوە، لێرەدا گەڕان و پشکنین ئامرازێکی ئەدەبییە و ئامانجە سەرەکییەکە نییە، بەڵام هاوکات ئەمە لەوەش کەم ناکاتەوە کە ڕۆماننووس بیەوێ ڕاستییە شاراوەکان ئاشکرا بکات و دەریان بخات.» (٢)

وەک دەزانین کاری بنکۆڵکاری زیاتر کارێکی ڕۆژنامەوانی و هەواڵگرییانەیە، بەڵام بنکۆڵکاری لە بواری ئەدەبیات و نووسینی ئەدەبیدا، ئەرکێکی جیاوازی هەیە و ئامانجیان جیاوازە، «ئەگەر لە کاری ڕۆژنامەوانیدا، ڕاپۆرتی بنکۆڵکاری ئامانجی ئەوە بێ کە هەندێ تاوان و بابەتی شاراوە ئاشکرا بکات و هەندێ ڕاستی بە مەبەستی لێکۆڵینەوە و (گرتنەبەری ڕێوشوێنی پێویستی وەک سزا و پاداشت) دەربخات، ئەوە ڕۆمانی بنکۆڵکاری کاری ئەوەیە ڕاستییەکان دەربخات، بەڵام ئەو شوێنەی کە ڕاستییەکانی تێدا نەدۆزرایەوە لە کاری ڕۆژنامەوانیدا بە کراوەیی دەهێڵرێتەوە، کەچی لە ڕۆماندا بە شێوەیەکی ئەدەبی و هونەری دادەڕێژرێتەوە و ئەو کەلێنانە بە خەیاڵی ئەدەبی و بە زمانێکی ئەدەبی و لە فۆرمی دەقێکی ئەدەبیدا دەخرێنە ڕوو.» (٣)

لە لایەکی دیکەشەوە، «ئەو پشکنینە ئەدەبییانەی دەکرێن، زیاتر بە مێژووەوە پەیوەستن و لە ڕێگای دەقی ئەدەبییەوە دەردەبڕدرێن، واتا وەکوو پشکنینە ڕۆژنامەوانی و هەواڵگرییەکان نین پێوەندییان بە تاوان و ئێستاوە هەبێت، یان پەیوەست بن بە جۆرە پشکنینی وەکوو شوێنەوارناسی و ماددییەوە.» (٤)

بێگومان ئەم جۆرە ڕۆمانە کاری زۆری دەوێ، هەر بۆیە «ڕۆمانی بنکۆڵکاری ماندووکەرە، بەڵام وەک چۆن تاوانێک ئاشکرا دەکرێت و ڕاستییەکان ئاشکرا دەبن دڵخۆشکەرە، بە هەمان شێوە کاتێک ڕۆماننووسی بنکۆڵکاریش دەگاتە هەندێ ڕاستی، هەم خۆی دڵخۆش دەبێت و هەم شتێکی نوێش پێشکەشی خوێنەر دەکات، بێگومان ئەمەش چێژی بۆ خوێنەر دەبێت.» (٥)

لە خوێندنەوەی (ئەو هاوارەی نەبیسترا)، هەست بەوە دەکەین کە نووسەر هەم ماندوو بووە و زانیاریی زۆری کۆ کردووەتەوە، هەم دەبێ هەستی بە دڵخۆشییەکیش کردبێ، چونکە گەیشتووەتە هەندێ ئەنجامی جیاواز، یان شاراوەی جیا لەو زانیارییە سنووردارانەی ئێمە لەبارەی ژیانی دڵدارەوە دەیانزانین، هەر وەکوو خوێنەریش هەست بەو چێژی خوێندنەوە و زانیارییانەش دەکات کە لەم ئەنجامەدا بەدەست هاتوون.

لەو زانیارییانەی کە خوێنەر لە ڕێی ئەم ڕۆمانەوە پێیان دەگات و لە ئەنجامی وردبوونەوەی نووسەر و کارە بنکۆڵکارییەکەیەوە دەردەکەوێ، دەشێ لێرەدا ئاماژە بە هەندێکیان بکەین:

یەک: بنەماڵەی مەلا ڕەئووفی خادم سەجادە بە گشتی بنەماڵەیەکی ڕۆشنبیر و لێهاتوو بوونە، ئەمە تەنیا لە دڵدار، یان بەم دواییەش هەندێ کار لەسەر «زەینەب خان - کچە کورد»ی خوشکی دڵدار کراوە و تواناییەکانی دەرکەوتووە، ڕەنگ ناداتەوە، بەڵکوو هەر یەکە لە مەلا ڕەئووفی خادم سەجادەی باوکیان و ئاسەفی براشیان، کەسایەتی دیار و کاریگەر بوونە، تەنانەت سەعدی براشیان کاریگەریی خۆی هەبووە هەم لەسەر دڵدار و هەم لەسەر ڕووداوەکانی ئەو کاتە.

دوو: وردبوونەوە لە پەیوەندی نێوان هەندێ کەسایەتی دیاری ئەو سەردەمەی وەکوو بێکەس و ڕەفیق حیلمی و سەعیدئاغای هاوسەری زەینەب خان و چەندانی تر.. لەگەڵ دڵدار و بنەماڵەی مەلا ڕەئووف لەم ڕۆمانەدا تیشکی خراوەتە سەر و ئاشکرا کراوە، لە کاتێکدا لە بیرەوەرییەکانی دڵداردا ئەمانە باس نەکراون.

سێ: ڕۆڵی دڵدار لە دروستکردنی کۆمەڵەی دارکەر و دواتریش دامەزراندنی حزبی هیوا دەردەخات.

چوار: پەیوەندیی نێوان زەینەب خان و ئاسەف و دڵدار و ئەو کاریگەرییانەی لەسەر دڵدار هەیانبووە، بە تایبەتیش کاریگەرییەکانی زەینەب خان، چونکە لە بیرەوەرییەکانیدا دڵدار هەر ئەوەندە لەبارەی کاریگەری زەینەبەوە دەڵێت: «بەڵام زروفی ئەوساکەی عائیلەوی مامۆستای هەرە گەورەم بووە و سوڵتەی دایکم و خوشکی لەخۆگەورەترم (مەبەستی زەینەبە) مورشیدم بوون.» (٦) کەچی ڕۆماننووس بە پشتبەستن بە بەدواداچوونەکانی، ئەم پەیوەندییەی ورد کردووەتەوە و بە فراوانی کاری لەسەر کردووە، بۆی دەرکەوتووە کە کاریگەرییەکەی زەینەب گەلێک زۆر بووە، ئەوەشی دەرخستووە کە ئاست و شێوازی کاریگەرییەکەیان لەسەر دڵدار چۆنە؟

پێنج: ئەو پەیوەندییەی لە نێوان دڵدار و «بەهیە فەرەجوڵڵا» هەبووە، بە گێڕانەوەکانی مامۆستا «مەسعوود محەمەد» زۆر جیاوازە لەو ئەنجامەی کە ڕۆماننووس پێی گەیشتووە، ئەگەر تەماشاش بکەین، مامۆستا مەسعوود محەمەد خۆیشی دڵنیا نییە لەو پەیوەندییە بەو شێوەیە و هیچ بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرای لەبارەی ئەوەوە نییە کە پەیوەندییەکە خۆشەویستی

بێت. بەپێی گێڕانەوەکانی مامۆستا مەسعوود محەمەد، دڵدار بۆ بەهیە سووتاوە و تاکلایەنە خۆشی ویستووە: «دڵدار و من لە یەک ژووری ئوتێلی (ڕەشید)ی گەڕەکی (سید سلطان علي) مان بەسەر برد، لەو دوو ساڵەی خوێندندا بە یەکەوە ژیانمان هەموو ئەو ڕووبەرە دەروونییە شرایەوەی کە بشێ بەرچاوی برادەر بکرێتەوە، بۆ یەکترمان کردەوە، بەڵام لە گۆشەی حەز و دڵدارییەوە باسی بەهیەم هەرگیز لە دڵدار نەپرسی، چونکە دەمزانی حەزلێکردنێکی یەکلاییە و بۆ ئەو بە سفتوسۆیە...» (٧) یان: «لەو دوو ساڵەدا دەروونی ئاوس بوو بە عیشقی بەهیە، بێ ئەوەی ڕۆژێک لە ڕۆژان بدرکێنێ خۆشی ویستووە...» (٨)

لێرەدا پرسیار ئەوەیە؛ ئایا ئەگەر دڵدار بە ڕاستی ئەم کچەی خۆش ویستووە و ئەوانیش دوو ساڵ بەیەکەوە لە یەک ژوور بوونە، چۆن ڕۆژێک لە ڕۆژان نەیدرکاندووە؟! کەواتە ئایا ناکرێ ئەو لێکدانەوەیەی مامۆستا مەسعوود محەمەدیش وا دابنێین هەڵەتێگەیشتنێک، یان گومانێک بووە و دەشێ ڕاست بێت و دەشێ ڕاستیش نەبێت، هەر بۆیەش بەپێی ئەو ئەنجامە بنکۆڵکارییەی ڕۆماننووس پێی گەیشتووە (کە وەک بزانم لە ڕێی زانیاری و بەدواداچوونەوە پێی گەیشتووە)، هیچ پێوەندییەکی لەم جۆرە لە نێوان دڵدار و بەهیەدا نەبووە و تەنیا پێوەندییەکی هاوڕێیانە بووە، بۆیەشە لە ڕۆمانەکەدا بە جۆرێک وێنای کردووە کە وەکوو خوشک تەماشای بەهیەی کردووە: «دوو مانگە دەرسی پێ دەڵێم، تامی خوشک دەدا...» (٩). یان لە نامەیەکدا بۆ زەینەب دەنووسێت: «بەهیە نووسینی کوردیی باش نییە، دەیەوێ بە کوردییەکی ڕەوان بخوێنێتەوە و بنووسێت، لەگەڵ دەرسخوێندندا باسی چالاکییەکانی خۆم بۆ کردووە، ئەویشم کردووەتە ئەندامی حیزب، جا خەیاڵت دوور نەڕوات، بۆیە بەو هەموو وردەکارییەوە باسم کرد تا وەک من وەک خوشک خۆشت بوێت...» (١٠)

ئەم ڕۆمانە بە شێوازی ژیاننامەی ڕۆمانئامێز نووسراوە، ژیاننامەی ڕۆمانئامێز، کارێکی داهێنەرانەی (دووڕەگی)ی ئەدەبییە، تێکەڵاوکردنی دوو هونەری گێڕانەوەی دیار و ناسراوە، کە ئەوانیش بریتین لە (ژیاننامە، یان یاداشتنامە و بیرەوەری) لەگەڵ (ڕۆمان)، واتا ڕەگەزەکانی ژیاننامەی ڕۆمانئامێز، پشت بە هەردوو ژانری (ڕۆمان) و (ژیاننامە) دەبەستێت.

لەم ژانرە ئەدەبییەدا، ژیاننامەی هەر کەسێک بگێڕدرێتەوە، دەبێ بەپێی ئەو مەرجانە بێت کە گێڕانەوەی ئەدەبی دەیخوازێ، واتا هاوشێوەییەکی تەواو نییە لە نێوان ئەم هونەرە و هونەری گێڕانەوەی ژیاننامە، یان نووسینی یاداشتنامەدا، کە تەواو واقیعین و گێڕانەوەی ڕاستەقینەی ژیانی کەسەکانن.

ژیاننامەی ڕۆمانئامێز، توانایی جۆراوجۆر و بێکۆتا بە نووسەرەکەی دەدات و دەستکراوەی دەکات بۆ ئەوەی ڕووداوە ڕاستەقینەکان تێکەڵ بە خەیاڵ و فەنتازیا بکات، کە هەر یەکە لەم دووانە، واتا چ ڕۆمان و چ ژیاننامە، ناتوانن بە تەنیا ئەم کارە بکەن. (١١)

وردیی گێڕانەوە و خستنە بەرچاوی وێنەی دراماتیکی بە شێوەیەکی هونەرییانە، تایبەتمەندیی ئەم ڕۆمانەن، لە خوێندنەوەی ئەم ڕۆمانەدا، خوێنەر هەست ناکات ڕووداوێک دەخوێنێتەوە، بەڵکوو هەست دەکات خۆی لەناو ڕووداوەکاندایە و دەیانبینێ و هەستیان پێ دەکات، هەر هیچ نەبێ هەست دەکات بە شێوەی فیلم ڕووداوەکانی دێتە بەرچاوی، تۆ سەیری ئەم وێنایە بکە: «لە کاتی یاریی شەترەنجدا، زەینەب بە باوکمی

گوت: با يارييەكەت لێ ببەمەوە جا ڕووداوێكت بۆ دەگێڕمەوە. باوكم پێی گوت: حاڵت باش نییە، پێنج سەرباز و هەردوو فیلت خوراوە، بردنەوەی چی؟! زەینەب گوتی: هەمووتان شایەد بن، بە سێ جووڵەی دیكەی ئەسپ و قەڵا، مەلیكی باوكم دەنێرمە سیبیریا. پێكەنین و چەپڵەمان بۆ لێ دا، هەمووانی سەرسام كردبوو، ئەوانەی دەهاتنە ماڵەوە و یارییان لەگەڵ دەكرد، بۆ ئەوە نەدەهاتن لێی ببنەوە، دەهاتن فێر بن چۆن یاری ببەنەوە، پێچەوانەی ئەو خەڵكە، هەرچەندە باوكم و خوشكم هەوڵیان دا، فێری شەترەنج نەبووم...» (١٢)

لە ڕێی ئەم جۆرە گرتەیەوە، نووسەر ناڕاستەوخۆ دەیەوێ شتی دیكە بڵێ، بۆ نموونە لەم گرتەیەدا دەیەوێ زیرەكی و بلیمەتی كەسایەتییەكی وەكوو زەینەب خان دەربخات، بێ ئەوەی ڕاستەوخۆ ئەمە بڵێت. لەمەوە دەردەكەوێ كە ڕۆماننووس چەندە بە دیقەتەوە كاری كردووە و وێنای ڕووداوەكانی كردووە، ئەمەش سەركەوتوویی دەقەكە نیشان دەدات.

پەراوێزەكان:

١ - كۆمەڵێك هۆنراوەی فۆلكلۆری كوردی (دەشتی هەولێر و وراتی كۆیە). كۆكردنەوەی: زەینەب خان مەلا ڕەئووف خادم سوجادە، لێكۆڵینەوە و پەراوێز: عەبدولخالق عەلائەددین، پێشەكی: د. كەمال مەزهەر ئەحمەد. ل٧.

٢- الرواية الاستقصائية، واسيني الأعرج. موقع: جريدة القدس العربي.

٣- الرواية الاستقصائية. من النص والى النص، احمد عساف، موقع: جريدة البعث.

٤- الرواية الاستقصائية، واسيني الأعرج...

٥- الرواية الاستقصائية، واسيني الأعرج...

٦- دڵدار، بیرمەند و شاعیری شۆڕشگێڕی كورد، عەبدولخالق عەلائەدین، چاپخانەی سەلاحەدین (هەولێر)، چاپی دووەم، (٢٠١٩)، ل٣٥.

٧- شكۆی ئەدەب، مەسعوود محەمەد، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە، چاپی یەكەم، (٢٠٢١). ل١٤١.

٨- شكۆی ئەدەب...ل١٤٢.

٩ - ئەو هاوارەی نەبیسترا (ڕۆمان)، ئارام محەمەد، وەشانی نووسیار، چاپی یەكەم، (٢٠٢٢). ل١٣٦.

١٠- ئەو هاوارەی نەبیسترا... ل١٣٧.

١١- هونەری ژیاننامە: شێوازەكانی نووسینەوەی بیرەوەری، گەشتنامە، ڕۆمانی مێژوویی، لێكۆڵینەوەی ئەدەبی، نووسینگەی تەفسیر، چاپی یەكەم، (٢٠١٩)، ل٢٥٣.

١٢- ئەو هاوارەی نەبیسترا...ل٤١.

سەرچاوەكان:

(١) ئەو هاوارەی نەبیسترا (ڕۆمان). ئارام محەمەد، وەشانی نووسیار، چاپی یەكەم (٢٠٢٢).

(٢) دڵدار، بیرمەند و شاعیری شۆڕشگێڕی كورد، عەبدولخالق عەلائەدین. چاپخانەی سەلاحەدین (هەولێر)، چاپی دووەم، (٢٠١٩).

(٣) كۆمەڵێك هۆنراوەی فۆلكلۆری كوردی (دەشتی هەولێر و وراتی كۆیە)، كۆكردنەوەی: زەینەب خان مەلا ڕەئووف خادم سوجادە، لێكۆڵینەوە و پەراوێز: عەبدولخالق عەلائەددین، پێشەكی: د. كەمال مەزهەر ئەحمەد.

(٤) الرواية الاستقصائية، واسيني الأعرج، موقع: جريدة القدس العربي.

(٥) الرواية الاستقصائية، من النص والى النص. احمد عساف، موقع: جريدة البعث.

(٦) شكۆی ئەدەب، مەسعوود محەمەد، ناوەندی ئاوێر بۆ چاپ و بڵاوكردنەوە، چاپی یەكەم (٢٠٢١).

(٧) هونەری ژیاننامە: شێوازەكانی نووسینەوەی بیرەوەری، گەشتنامە، ڕۆمانی مێژوویی. لێكۆڵینەوەی ئەدەبی، نووسینگەی تەفسیر، چاپی یەكەم، (٢٠١٩).